Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDA HAMKORLIKDA O‘QITISH TEXNOLOGIYALARI

Ne’matov Karimjon Shavkat o‘g‘li
E-mail: karimnematov2001@icloud.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23373406

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim sifatini oshirishda hamkorlikda o‘qitish texnologiyalarining ahamiyati, mazmuni va pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Hamkorlikda o‘qitishning asosiy tamoyillari, samarali metodlari, dars jarayonida qo‘llash yo‘llari hamda o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o‘rni tahlil qilingan. Shuningdek, mazkur texnologiyalarni ta’lim jarayoniga tatbiq etishdagi muammolar va ularning yechimlari bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim sifati, hamkorlikda o‘qitish, interfaol metodlar, pedagogik texnologiyalar, guruhli ish, tanqidiy fikrlash, kommunikativ kompetensiya, o‘quv motivatsiyasi.

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi bilimli, mustaqil fikrlaydigan, ijodkor va zamonaviy talablar asosida faoliyat yurita oladigan shaxsni tarbiyalashdan iborat. Bunday maqsadga erishishda ta’lim mazmunini takomillashtirish bilan bir qatorda, o‘qitish metodlari va pedagogik texnologiyalarni samarali tashkil etish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

An’anaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchi asosiy axborot manbai, o‘quvchi esa ko‘proq tinglovchi va bilimlarni qabul qiluvchi sifatida namoyon bo‘ladi. Zamonaviy ta’limda esa o‘quvchining dars jarayonidagi faolligini oshirish, mustaqil izlanishini rag‘batlantirish, o‘z fikrini erkin ifodalashiga imkon yaratish ustuvor vazifalardan hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, hamkorlikda o‘qitish texnologiyalari ta’lim sifatini oshirishning samarali vositalaridan biri sanaladi.

Hamkorlikda o‘qitish o‘quvchilarning umumiy maqsad sari birgalikda harakat qilishi, o‘zaro bilim almashishi, muammolarni jamoaviy hal etishi va individual mas’uliyatni his qilishi asosida tashkil etiladi. Mazkur yondashuv o‘quv jarayonini faollashtirib, bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishga va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

1. HAMKORLIKDA O‘QITISH TEXNOLOGIYALARINING MOHIYATI VA ASOSIY TAMOYILLARI

Hamkorlikda o‘qitish — ta’lim oluvchilarning kichik guruhlarda yoki juftliklarda umumiy o‘quv maqsadiga erishish uchun birgalikda ishlashiga asoslangan pedagogik yondashuvdir. Ushbu jarayonda har bir ishtirokchi muayyan vazifani bajaradi, o‘z fikrini bildiradi, boshqalarning qarashlarini tinglaydi va yakuniy natijaga erishishga hissa qo‘shadi.

Hamkorlikda o‘qitish oddiy guruhli ishlashdan farq qiladi. Chunki bunda o‘quvchilarni shunchaki guruhlarga ajratish emas, balki ularning o‘zaro bog‘liq vazifalarni bajarishi, individual hissasi uchun javobgar bo‘lishi va bir-birining o‘rganishiga ko‘maklashishi nazarda tutiladi.

Hamkorlikda o‘qitishning samaradorligi quyidagi tamoyillarga bog‘liq:

Birinchidan, ijobiy o‘zaro bog‘liqlik. Guruh a’zolari umumiy maqsadga erishish uchun bir-birining yordami va hissasi muhim ekanini tushunishlari kerak.

Ikkinchidan, individual mas'uliyat. Har bir o‘quvchi o‘ziga yuklatilgan vazifani bajarishi va umumiy natijaga munosib hissa qo‘shishi lozim.

Uchinchidan, samarali muloqot. O‘quvchilar o‘z fikrlarini aniq bayon etish, boshqalarni tinglash, savol berish va dalillar asosida munozara yuritish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

To‘rtinchidan, o‘zaro yordam va qo‘llab-quvvatlash. Guruh a'zolari tushunmagan masalalarni birgalikda muhokama qiladilar, bilim va tajriba almashadilar.

Beshinchidan, jamoaviy faoliyatni tahlil qilish. Guruh o‘z ishining natijalarini baholaydi, yo‘l qo‘yilgan xatolarni aniqlaydi va kelgusidagi faoliyatni takomillashtirish choralarini belgilaydi.

Ushbu tamoyillarga amal qilish hamkorlikda o‘qitishni maqsadli va samarali tashkil etishga yordam beradi.

2. HAMKORLIKDA O‘QITISH TEXNOLOGIYALARINING TA'LIM SIFATIGA TA'SIRI

Ta'lim sifati o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasi, amaliy ko‘nikmalari, mustaqil fikrlashi, olgan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olishi hamda ta'lim jarayonining samaradorligi bilan chambarchas bog‘liq. Hamkorlikda o‘qitish ushbu jihatlarning rivojlanishiga bir necha yo‘nalishda ta'sir ko‘rsatadi.

Birinchidan, mazkur texnologiyalar o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi. Guruhli muhokamalar, amaliy topshiriqlar va muammoli vaziyatlar o‘quvchini tayyor ma'lumotni qabul qilish bilan cheklanib qolmasdan, bilimlarni izlash, tahlil qilish va qo‘llashga undaydi.

Ikkinchidan, hamkorlikda o‘qitish mavzuni chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi. O‘quvchi muayyan masalani boshqalarga tushuntirish jarayonida o‘z bilimlarini qayta ko‘rib chiqadi, fikrlarini tartibga soladi va tushunmagan jihatlarini aniqlaydi.

Uchinchidan, ushbu yondashuv tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Guruh a'zolari turli fikrlarni solishtiradilar, dalillarni baholaydilar, muammoga muqobil yechimlar taklif qiladilar. Natijada mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalari shakllanadi.

To‘rtinchidan, hamkorlikda o‘qitish o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini mustahkamlaydi. Ular o‘z fikrini ravon ifodalash, savollarga javob berish, bahs-munozarada odob qoidalariga rioya qilish va boshqalarning fikriga hurmat bilan munosabatda bo‘lishni o‘rganadilar.

Beshinchidan, mazkur texnologiyalar o‘quv motivatsiyasini oshirish imkonini beradi. O‘zini guruhning muhim a'zosi sifatida his qilgan o‘quvchi topshiriqlarni bajarishga faolroq yondashadi. O‘zaro qo‘llab-quvvatlash esa o‘quv jarayonidagi ishonch va ijobiy psixologik muhitni mustahkamlaydi.

Shu bilan birga, hamkorlikda o‘qitish ta'lim sifatini avtomatik ravishda oshirib yubormaydi. Uning samarasi topshiriqlarning mazmuni, o‘qituvchining metodik mahorati, guruhdagi vazifalarning adolatli taqsimlanishi va baholash mezonlarining aniqligiga bog‘liq.

3. HAMKORLIKDA O‘QITISHNING SAMARALI METODLARI

Ta'lim jarayonida hamkorlikda o‘qitishning turli metodlaridan foydalanish mumkin. Metod tanlashda fan xususiyati, darsning maqsadi, o‘quvchilarning yoshi va tayyorgarlik darajasi hisobga olinishi kerak.

3.1. “Jigsaw” — “Arra” metodi

Ushbu metodda o‘quv materiali bir nechta qismlarga ajratiladi. Dastlab o‘quvchilar asosiy guruhlarga birlashtiriladi va har bir ishtirokchiga mavzuning muayyan qismi topshiriladi. Bir xil qismni o‘rganuvchilar ekspert guruhlarida uchrashib, ma’lumotlarni o‘zlashtiradilar. Keyin ular asosiy guruhlariga qaytib, o‘rganganlarini boshqa a’zolarga tushuntiradilar.

Mazkur metod har bir o‘quvchining mas’uliyatini oshiradi, mustaqil o‘rganish va boshqalarga tushuntirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

3.2. “Think–Pair–Share” — “O‘yla, juftlikda muhokama qil, fikringni ulash” metodi

Bu metod uch bosqichdan iborat. Avval o‘quvchi berilgan savol ustida mustaqil fikrlaydi. Keyin juftlikda o‘z xulosalarini muhokama qiladi. Yakunda fikrlar sinf bilan o‘rtoqlashiladi.

Metod barcha o‘quvchilarga fikrlash uchun vaqt beradi, darsdagi ishtirokni kengaytiradi va o‘z fikrini dalillar bilan asoslashga o‘rgatadi.

3.3. Kichik guruhlarda muammoli topshiriqlarni bajarish

O‘qituvchi o‘quvchilarga bir nechta yechimga ega bo‘lishi mumkin bo‘lgan muammoli vaziyatni taqdim etadi. Guruh a’zolari muammoni tahlil qilib, dalillar to‘playdilar, yechim variantlarini ishlab chiqadilar va o‘z takliflarini himoya qiladilar.

Bu metod, ayniqsa, tabiiy fanlar, matematika, ijtimoiy fanlar va kasbiy ta’lim mashg‘ulotlarida samarali qo‘llanilishi mumkin.

3.4. “Aqliy hujum” metodi

“Aqliy hujum” muayyan masala yuzasidan qisqa vaqt ichida ko‘plab g‘oyalarni ishlab chiqishga qaratilgan. Dastlab ishtirokchilar takliflarini erkin bildiradilar, keyingi bosqichda esa ular tahlil qilinib, eng maqbul variantlar tanlanadi.

Ushbu metod o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini, tashabbuskorligini va muammoga turli nuqtayi nazardan qarash qobiliyatini rivojlantiradi.

3.5. Loyiha asosida hamkorlikda o‘qitish

Loyiha metodi o‘quvchilarning muayyan muammo yoki amaliy vazifa ustida uzoqroq muddat davomida jamoaviy ishlashini nazarda tutadi. O‘quvchilar maqsadni belgilaydilar, vazifalarni taqsimlaydilar, ma’lumot to‘playdilar, mahsulot yoki taqdimot tayyorlaydilar va natijalarni namoyish etadilar.

Loyiha asosida o‘qitish nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash, axborot izlash, vaqtni rejalashtirish va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

4. DARS JARAYONIDA HAMKORLIKDA O‘QITISHNI TASHKIL ETISH

Hamkorlikda o‘qitishning samaradorligi darsning to‘g‘ri rejalashtirilishiga bog‘liq. O‘qituvchi guruhli faoliyatni dars maqsadiga mos ravishda tashkil etishi, o‘quvchilarning vazifalarini aniq belgilashi va natijalarni baholash mezonlarini oldindan tushuntirishi zarur.

Dars jarayonini quyidagi bosqichlarda tashkil etish mumkin:

1. **Maqsadni belgilash.** O‘qituvchi darsning kutilayotgan natijalarini belgilaydi va o‘quvchilarga tushuntiradi.
2. **Guruhlarni shakllantirish.** O‘quvchilar 3–5 kishidan iborat kichik guruhlarga ajratilishi mumkin. Guruh tarkibi topshiriq va sinf sharoitiga qarab belgilanadi.
3. **Vazifalarni taqsimlash.** Guruh a’zolariga tadqiqotchi, yozuvchi, taqdimotchi yoki vaqt nazoratchisi kabi rollar beriladi. Rollar imkon qadar navbat bilan almashtirib boriladi.
4. **Hamkorlikdagi faoliyat.** O‘quvchilar berilgan topshiriqni muhokama qiladilar, axborotlarni tahlil qiladilar va umumiy yechim ishlab chiqadilar. O‘qituvchi jarayonni kuzatib, zarur hollarda yo‘naltiruvchi savollar beradi.

5. Natijalarni taqdim etish. Har bir guruh o‘z ishining natijalarini namoyish etadi va savollarga javob beradi.

6. **Baholash va refleksiya.** O‘qituvchi guruh natijasini ham, har bir o‘quvchining individual hissasini ham baholaydi. O‘quvchilar faoliyatning kuchli tomonlari va takomillashtirilishi zarur bo‘lgan jihatlarini muhokama qiladilar.

Masalan, ona tili darsida “Matnning asosiy g‘oyasini aniqlash” mavzusi o‘rganilayotgan bo‘lsa, har bir guruhga turli matnlar berilishi mumkin. Guruh a’zolari matnni o‘qib, asosiy fikrni aniqlaydilar, dalillarni ajratadilar va xulosalarini taqdim etadilar. Boshqa guruhlar savollar berib, fikrlarni to‘ldiradilar. Natijada o‘quvchilar o‘qib tushunish, tahlil qilish, fikrni asoslash va muloqot qilish ko‘nikmalarini birgalikda rivojlantiradilar.

5. HAMKORLIKDA O‘QITISHDA BAHOLASH VA TA’LIM NATIJALARINI ANIQLASH

Hamkorlikda o‘qitish jarayonida baholash faqat guruh tayyorlagan yakuniy mahsulot bilan cheklanmasligi lozim. Guruhning umumiy natijasi bilan bir qatorda har bir o‘quvchining bilim darajasi, faolligi va topshiriqni bajarishga qo‘shgan hissasi ham hisobga olinishi zarur.

Baholashda quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin:

- mavzuning mazmunini to‘g‘ri va chuqur o‘zlashtirish;
- berilgan vazifani o‘z vaqtida va sifatli bajarish;
- guruhdagi muhokamalarda faol ishtirok etish;
- o‘z fikrini dalillar bilan asoslash;
- guruh a’zolariga yordam berish va boshqalarning fikrini hurmat qilish;
- yakuniy natijani aniq va tushunarli taqdim etish.

O‘zaro baholash va o‘zini o‘zi baholash usullari ham muhim ahamiyatga ega. Bunda o‘quvchilar oldindan belgilangan mezonlar asosida o‘z faoliyatini tahlil qiladilar va rivojlantirish zarur bo‘lgan jihatlarni aniqlaydilar.

Formativ baholash, ya’ni o‘qish jarayonida muntazam fikr-mulohaza berish o‘quvchilarga xatolarini o‘z vaqtida tuzatish va o‘zlashtirish darajasini yaxshilash imkonini yaratadi. Shu sababli baholash mezonlari tushunarli, adolatli va dars maqsadiga mos bo‘lishi kerak.

6. HAMKORLIKDA O‘QITISHNI JORIY ETISHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI

Hamkorlikda o‘qitish ko‘plab afzalliklarga ega bo‘lsa-da, uni amaliyotga tatbiq etishda ayrim qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin.

Birinchi muammo — guruh a’zolarining faol ishtirok etish darajasi bir xil bo‘lmasligidir. Ayrim o‘quvchilar barcha vazifalarni bajarishga intilsa, boshqalari chetda qolishi mumkin. Buning oldini olish uchun har bir ishtirokchiga aniq vazifa berish, individual javobgarlikni belgilash va rollarni almashtirib borish tavsiya etiladi.

Ikkinchi muammo — dars vaqtining cheklanganligi. Guruhli muhokamalar va taqdimotlar ko‘p vaqt talab qilishi mumkin. Shu sababli topshiriqlar hajmini dars davomiyligiga moslashtirish, vaqt chegaralarini belgilash va zarur materiallarni oldindan tayyorlash lozim.

Uchinchi muammo — o‘quvchilar o‘rtasidagi fikrlar xilma-xilligi sababli kelishmovchiliklarning yuzaga kelishi. O‘qituvchi muloqot madaniyatini shakllantirishi, dalillarga asoslangan muhokamani qo‘llab-quvvatlashi va barcha ishtirokchilarning fikr bildirishiga sharoit yaratishi zarur.

To‘rtinchi muammo — o‘qituvchining guruhli ishlarni boshqarish va baholashga yetarlicha tayyor emasligi. Buni bartaraf etish uchun pedagoglarning metodik malakasini oshirish, samarali dars ishlanmalarini ishlab chiqish va o‘zaro tajriba almashish muhimdir.

Beshinchi muammo — moddiy-texnik sharoitlarning cheklanganligi. Hamkorlikda o‘qitish uchun har doim ham murakkab texnik vositalar talab qilinmaydi. Oddiy kartochkalar, matnlar, doska va qog‘ozlardan foydalanib ham samarali guruhli topshiriqlar tashkil etish mumkin.

Demak, hamkorlikda o‘qitishni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o‘qituvchining metodik tayyorgarligi, aniq rejalashtirish, qulay psixologik muhit va adolatli baholash tizimi muhim ahamiyatga ega.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ta’lim sifatini oshirishda hamkorlikda o‘qitish texnologiyalari muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Ushbu yondashuv o‘quvchilarning bilimlarni faol o‘zlashtirishi, mustaqil va tanqidiy fikrlashi, o‘z fikrini erkin ifodalashi hamda jamoada samarali ishlashiga yordam beradi.

Hamkorlikda o‘qitish texnologiyalaridan foydalanish dars jarayonini mazmunan boyitadi, o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi va o‘zaro yordam muhitini shakllantiradi. Biroq kutilgan natijalarga erishish uchun guruhli faoliyat puxta rejalashtirilishi, har bir o‘quvchining mas’uliyati belgilanishi va baholash mezonlari aniq ishlab chiqilishi lozim.

Ta’lim amaliyotida “Jigsaw”, “Think–Pair–Share”, muammoli topshiriqlar, “Aqliy hujum” va loyiha asosida o‘qitish kabi metodlardan maqsadga muvofiq foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, pedagoglarning kasbiy mahoratini muntazam oshirish va ilg‘or tajribalarni ommalashtirish hamkorlikda o‘qitish samaradorligini yanada kuchaytiradi.

Shunday qilib, hamkorlikda o‘qitish texnologiyalarini ta’lim jarayoniga izchil va ilmiy-metodik asosda joriy etish ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish hamda zamonaviy ta’lim maqsadlariga erishishning muhim shartlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.
2. Johnson, D. W., Johnson, R. T., Holubec, E. J. Cooperation in the Classroom. 7th ed. Interaction Book Company, 1998.
3. Slavin, R. E. Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice. 2nd ed. Allyn and Bacon, 1995.
4. UNESCO. Global Education Monitoring Report. Ta’lim sifati va inklyuziv ta’limga oid materiallar.
5. O‘zbekiston Respublikasining ta’limga oid qonunchilik hujjatlari va pedagogik faoliyatni takomillashtirishga doir me’yoriy hujjatlar.